

РОЛЬ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТРУКТУРІ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

**Давідчук А.,
аспірантка 2 року навчання Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського.**

Поняття «самовизначення» використовується в різних галузях науки як одна з характеристик процесу становлення особистості, її орієнтації у світі цінностей, формування життєвих перспектив, планів, визначення професійної спрямованості.

Суть процесу самовизначення полягає в актах виявлення та утвердження індивідуальної позиції в проблемних ситуаціях, коли людина постає перед

необхідністю альтернативного вибору і повинна приймати екзистенційні чи прагматичні рішення. Результатом самовизначення виступає, з одного боку, вихід людини на цілі, напрями і способи активності, адекватні її особливостям, а з іншого боку, – на формування духовної самоцінності, здатності через цілепокладання самобутньо і самостійно реалізувати своє природне і особистісне призначення.

До останнього часу в педагогічній практиці існувало досить однобічне бачення сутності самовизначення. Виокремлювалась тільки сфера професійного самовизначення (Л. Божович, Є. Клімов, Б. Ананьєв, І. Кон, М. Пряжніков, В. Сидоренко, Б. Федоришин, О. Мельник, Г. Костюк, В. Синявський та ін.). У моральному вихованні цей термін мав досить формальний та декларативно-демонстраційний характер.

Важливим для окреслення основ самовизначення старшокласників є врахування результатів досліджень Н. Савченко. Визначивши, що педагогічний аспект ціннісних орієнтацій у найзагальнішому вигляді полягає в тому, щоб широкий спектр об'єктивних цінностей зробити предметом пізнання та переживання як особливих потреб творення, освоєння та реалізації цих цінностей, дослідник підкреслює, що ціннісні орієнтації в цьому випадку виступають як регулятори справжньої та майбутньої поведінки, тобто стають орієнтирами в життєвому, професійному та особистісно-ціннісному самовизначенні школярів [6, с. 16-17].

Зі всього кола питань, які стосуються самовизначення, проблема професійного самовизначення розкрита в психології та педагогіці найбільш детально. Оскільки ми не маємо на меті вдаватись до аналізу літературних джерел, в яких розкрито питання професійного самовизначення, зупинимось лише на деяких характеристиках професійного самовизначення, пов'язаних із нашою проблематикою, зокрема на питанні про роль ціннісних орієнтацій у структурі професійного самовизначення.

О. Джура зазначає, що на початковому етапі професійного самовизначення воно має подвійний характер: здійснюється або вибір конкретної професії, або вибір тільки рангу професійної школи – соціальний вибір. Посилаючись на авторів, які зауважують цей феномен, О. Джура вказує, що якщо конкретне професійне самовизначення ще не сформувалось, то юнак (дівчина) користується узагальненим варіантом, відкладаючи конкретизацію на майбутнє. Таким чином, на думку О. Джури, самовизначення є обмеженням себе певним колом професій; це якісно нижчий рівень професійного самовизначення, неповне, незавершене професійне самовизначення. Таке розуміння, однак, не є загальноприйнятим [3, с. 31-32].

Г. Дьяур підкреслює самостійне значення ціннісних орієнтацій для формування загального життєвого плану особистості. Очевидно, тут варто говорити не тільки про орієнтацію щодо характеру праці, але й про більш широку та особистісно значущу орієнтацію щодо певного місця чи, точніше, рівня у системі соціального статусу [4, с. 55].

Розуміючи під самовизначенням особистості її вміння та здатність створювати власне життя, головною рушійною силою цього процесу варто вважати не тільки і не стільки безпосередній вплив середовища (хоча він надзвичайно важливий), скільки ціннісні орієнтації індивіда, цілі та завдання, які він перед собою ставить. У цьому випадку людина, самовизначаючись, стає носієм певної системи цінностей [5, с. 6].

На думку В. Галузяка, цінності, виступаючи у ролі смислоутворювальних структур, впливають на суб'єктивне визначення особистістю ситуації, так що деякі об'єкти, дії чи їх очікувані результати набувають статусу мети і сприймаються як такі, що мають позитивну або негативну валентність, певний особистісний сенс [2, с. 90].

Дослідження О. Шолоха виводить категорію ціннісного самовизначення особистості в професії у більш широку площину – додаткової освіти. В цій сфері діапазон вибору значно ширший, він є якісно іншим, оскільки особистість не регламентована шкільним розкладом занять [9, с. 74].

Досліджуючи умови самовизначення старшокласників, Д. Удич вважає, що педагогічний аспект ціннісних орієнтацій загалом полягає в тому, щоб широкий спектр об'єктивних цінностей зробити предметом особистісного усвідомлення і прийняття, засвоєння та реалізації. Виходячи з цього, ціннісні орієнтації в цьому випадку стають регуляторами дійсної та майбутньої поведінки, виступаючи орієнтирами для життєвого, професійного та особистісно-ціннісного самовизначення школярів [8, с. 88].

Відомий український дослідник соціального самовизначення особистості В. Панок зазначає, що система ціннісних орієнтацій складається в процесі соціалізації й виховання особистості, вбирає в себе різні форми й взаємодії суспільного й індивідуального в особистості, формується під впливом зовнішнього середовища шляхом оволодіння підростаючою особистістю тими чи іншими формами та способами діяльності, засвоєння певних систем, потреб. Велику роль у цьому процесі відіграє власний соціальний досвід індивіда, індивідуальні обставини життя. Отримана інформація, що пройшла через призму внутрішнього світу дитини, внутрішніх регуляторів поведінки, оцінюється, критично опрацьовується, трансформується у її самосвідомості. На її основі особистість реалізує засвоєні в суспільстві цінності, норми, правила не автоматично, а у зіставленні зі своїми переконаннями, планами, цілями [5].

Важливі аспекти розуміння сутності самовизначення презентовані у типології, запропонованій О. Джурою:

- самовизначення в конкретній трудовій функції;
- самовизначення на конкретному трудовому посту;
- фахове самовизначення;
- самовизначення в професії (в групі пов'язаних фахових галузей);
- життєве самовизначення;
- особистісне самовизначення (як вищий рівень життєвого самовизначення);

• самовизначення в культурі (як вищий рівень особистісного самовизначення) [3].

Наступний тип – життєве самовизначення, до якого, крім професійної діяльності, належить навчання, дозвілля, вимушене безробіття тощо. Хоча професійне самовизначення часто є найбільш значущим для багатьох людей, але навіть воно реалізується в певному контексті життя. І більш складний тип – особистісне самовизначення – може розглядатися як вищий тип життєвого самовизначення, коли людині вдається дійсно стати господарем ситуації і всього свого життя. Принциповою відмінністю особистісного самовизначення від самовизначення життєвого є те, що людина не просто «оволодіває роллю», а створює нові ролі. Особистісне самовизначення – це відшукування самобутнього «образу Я», постійний розвиток цього образу та ствердження його серед оточення. Нарешті, найскладніший тип – самовизначення особистості в культурі (як вищий прояв особистісного самовизначення). Вищий тип самовизначення – тоді, коли вчинене людиною є значним внеском у розвиток культури в її широкому розумінні (виробництво, мистецтво, наука, релігія).

Зазначене вище дозволяє наголосити на основних моментах, що характеризують співвідношення понять життєве самовизначення та особистісне самовизначення. Останнє є більш широким поняттям, але це не означає, що професійне самовизначення цілком входить у структуру особистісного. Професійне самовизначення порівняно з особистісним передбачає частіше більш конкретну діяльність, визначену специфічним предметом, умовами, засобами праці, а також специфікою міжособистісних виробничих відносин та відповідальності за роботу. Ціннісне самовизначення органічно влітається у структуру вищеперерахованих типів самовизначення.

Не дивлячись на своєрідність поглядів, в усіх авторів спостерігається загальна тенденція бачити в ціннісних орієнтаціях структурне «ядро» особистості, що втілює у собі об'єктивні та суб'єктивні, матеріальні та ідеальні, реальні та прогнозовані аспекти соціального життя людини, відображає єдність соціального та психологічного, типову сутність, моральну красу та користь особистості для суспільства. Ціннісні орієнтації стають не лише складовою формування особистісного, життєвого, професійного, морального, сімейного та інших типів самовизначення, але й формують досить автономний тип самовизначення – ціннісне самовизначення.

Література

1. Галузьяк В. М. Ціннісні детермінанти педагогічного спілкування / В. М. Галузьяк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки. – 2010. – №14. – С. 169-174.
2. Галузьяк В. М. Ціннісні орієнтації в структурі особистісних чинників педагогічного спілкування / В. М. Галузьяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 29. – Вінниця, 2009. – С. 86-92.

3. Джюра О.Д. Теоретико-методологічні проблеми дослідження процесу професійного самовизначення особистості / О.Д. Джюра. // Вища освіта України. Теоретичний і науково-методичний часопис. – 2003. – №4. – С. 31–34.
4. Дьячур Г. Теоретичні підходи до обґрунтування цінностей сучасного українського виховання / Г. Дьячур // Рідна школа. – 2006. – № 7. – С. 22–25.
5. Панок В. Г. Психологія життєвого шляху особистості / В. Г. Панок, Г. В. Рудь. – Київ: Ніка-Центр, 2006. – 280 с.
6. Савченко Н. О. Ціннісні орієнтації як складова особистісного самовизначення / Н. О. Савченко. // Наукові записки. – Серія: Педагогічні науки. – №140. – С. 13–18.
7. Скотна Н. Феномен самовизначення в сучасному українському суспільстві / Н.Скотна, В.Стець // Молодь і ринок. – 2007. – № 8 (31). – С.5-8.
8. Удич О. М. Ціннісні орієнтації: багатогранність наукових трактувань / О. М. Удич. // Рідна школа: Щомісячний науково-педагогічний журнал. – 2014. – №11. – С. 26–31.
9. Шолох О. А. Ціннісне ставлення особистості до майбутньої професії як психолого-педагогічна проблема / О. А. Шолох. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 142. – С. 225 – 230.